

УДК 316.772.5

Феномен інтернету як модус інформаційних технологій: соціологічний аналіз

Н.О. ПОЛОВАЯ

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна, E-mail: sosonovitch.natalia@ukr.net

Авторське резюме

Стаття присвячена інтернету як унікальному культуро-формуєчому і соціально-детермінуючому явищу, яке активізує формування нової сфери людської діяльності і взаємодії – віртуальної реальності. В цьому контексті сам інтернет постає і центровим модулянтном новітніх інформаційних технологій, які у власній сукупності стимулюють трансформацію соціальних рольових диспозицій суспільства модерну, породжуючи новий унікальний тип соціуму, який має глобальний характер і активно змінює принципи соціальної взаємодії. Метою статті в цьому сенсі є аналіз основних соціальних змін, ініційованих інформаційними технологіями і оцінка перспектив подальших трансформацій. Автор стверджує, що інформаційні технології несуть в собі найбільш вагомий зміни у функціонування економічної, соціальної, освітньої, духовної сфер суспільства. В статті зосереджується увага на тому, що Інтернет може розглядатися не тільки як інформаційна, але і як управлінська технологія, що визначає функціонування і розвиток політичної, економічної та культурної підсистем суспільства. В цілому, зазначається, що соціологічна специфіка дослідження феномена Інтернету полягає у визначенні найбільш важливих протиріч, що виникають у системі суспільних взаємин при принципово незворотному освоєнні і розвитку інтернет-технологій.

Ключові слова: інтернет, інформаційні технології, інформаційне суспільство, соціальні зміни, суспільна сфера, модус.

Phenomenon of the internet as a modus of informational technologies: sociological analysis

N.A. POLOVAYA

National aviation university, Kyiv, Ukraine, E-mail: sosonovitch.natalia@ukr.net

Abstract

The article is devoted to the Internet as a unique culture-shaping and socio-determining phenomenon that activates the formation of new spheres of human activity and interaction of virtual reality. In this context the Internet appears as a modulator of new information technologies that in their own set stimulate transformation of social role-playing dispositions of modern society, creating unique new type of society that has global character and actively changes the principles of social interaction. In this respect the aim of article is analysis of social changes initiated by information technologies and further transformation prospects evaluation.

The author claims that information technologies have the most important changes in the functioning of the economic, social, educational, spiritual spheres of society. The article focuses on the fact that the Internet can be seen not only as information but also as a management technology that determines the functioning and development of political, economic and cultural subsystems of society. In general, it is noted that the specificity of sociological research of the phenomenon of the Internet is to identify the most important conflicts that arise in the system of social relations in essentially irreversible exploration and development of Internet technologies.

Keywords: internet, informational technologies, informational society, social changes, public sphere, modus.

Постановка проблеми. Інформаційні технології, що активно впроваджуються в усі сфери життя суспільства, починають мати вагомий вплив на нього на рубежі 60-70 років ХХ ст. Намагання відчувати та осмислити цей вплив стають основою для зародження інформаційного суспільства – суспільства, де головною цінністю його функціонування є інформація. Усвідомлення себе учасником буття, де надто велику роль грають інформаційні процеси, сприяло появі нової ступені еволюції людства, при якій інформаційна складова економіки починає відігравати значну і вирішальну роль у розвитку всього світового співтовариства.

Аналіз досліджень і публікацій. Варто за-

значити, що зародження концепцій інформаційного суспільства почалось ще задовго до його виникнення. Тут безперечно необхідно звернутися до видатного американського соціолога Е. Тоффлера. Найбільш вагомими його роботами, що мають неабияке відношення до шляхів впровадження інформаційного суспільства, стали такі: «Шок майбутнього» [1] (1970 р.), «Третя хвиля» [2] (1980 р.) та інші. Тоффлер у своїй роботі «Третя хвиля» відокремив три найбільш основні стадії (хвилі) розвитку суспільства. Перша стадія – аграрна. Даний етап розвитку людства характеризується тим, що основою цінністю вважається земля, яка визначала розвиток будь – якої цивілізації, її еко-

номічне становище, культурне розмаїття, стан родинних організацій. Тобто, існував чіткий розподіл праці й поділ суспільства на класи, де найвищу ступінь займало духовенство, а найнижчу – раби та кріпаки. Проміжне положення між ними займали воїни. Як наслідок, влада – авторитетна, а економіка – децентралізована. І головна особливість полягала в тому, що положення людини в суспільстві визначалось її соціальним становищем.

Друга стадія – індустріальна, яка характеризується в першу чергу промисловою революцією, яка повністю змінила спосіб життя людей. Розвиток техніки й машинного виробництва, зміна громадських інститутів сприяли тому, що вже на початку ХХ століття повністю встановилась «індустріальна цивілізація», де головною цінністю стає капітал. Однак, невдовзі вона була змінена новою стадією розвитку людства – постіндустріальною. Третя хвиля здійснила переворот всього людського буття. Нові досягнення в сфері інформатики, електроніки, техніки дозволили вийти за межі індустріальної цивілізації. Цей етап сприяв тому, що найбільшою цінністю в житті соціуму виступає інформація. Головна думка Тоффлера полягала в тому, що зіткнення хвиль приводить до якогось якісно нового етапу життя. І досить часто зміна хвиль стала причиною розвитку багатьох глобальних конфліктів [2].

Значення терміну «інформаційне суспільство» почало широко застосовуватись у різноманітних контекстах. Виникло багато синонімів, близьких за значенням слів, які досить часто вживаються в його значенні. Сюди можна віднести такі поняття, як «суспільство знання» і «постіндустріальне суспільство». Однак роль самих інформаційних технологій, їх детермінанти і вплив на соціальні процеси ще потребують вивчення.

Мета дослідження – зробити аналіз феномена інтернету як модусу інформаційних технологій у контексті проведення аналізу основних соціальних змін, ініційованих інформаційними технологіями і оцінка перспектив подальших трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Не беручи до уваги ту кількість поглядів, яка виникла з впровадженням інформаційного суспільства, можна виділити найбільш загальні його риси:

- переважаюча роль інформації і знань інформаційних технологій в існуванні як усього суспільства, так і кожного окремого індивіда. Це можна пояснити зростанням інформаційного збагачення всіх сфер діяльності. Інформація стає рушієм прогресу, а знання тим чинником, що ведуть до нього;

- швидка заінформатизованість суспільства, що супроводжується неабияким поширенням послуг телебачення, мережі інтернет та засобів масової інформації;

- глобальне, масове споживання інформа-

ції та цілого спектра інформаційних послуг;

- виникнення такого інформаційного середовища, де створюється й поширюється інформаційна взаємодія людей на основі використання ними інформаційних продуктів та послуг;

- забезпечення вільного доступу до світових мережевих потоків інформації та безлічі інформаційних ресурсів;

- інформаційна сфера діяльності стає однією з найпрестижніших та прибуткових серед усіх інших сфер виробництва;

- на ринок праці виходять організації, які є найбільш гнучкими та такими, що можуть бути пристосовані до нових економічних умов їх діяльності. Змінюються умови співпраці, що супроводжується виникненням структур, здатних до швидких темпів інноваційного розвитку.

Отже, беручи до уваги вищесказане, можна з впевненістю стверджувати, що інформаційні технології несуть в собі найбільш вагомий зміни у функціонування всіх сфер суспільства. Їх глобальний вплив несе свій відбиток на економічну, соціальну, духовну, культурну, освітню орієнтацію способу життя людей. Не обходить інформатизація й державні структури та інститути громадянського суспільства. Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства стверджує, що інформаційно-комунікаційні технології стають важливим стимулом розвитку всієї світової економіки та забезпечують функціонування регіональних і світових ринків інформації та знань, капіталу та праці [3]. Саме тому слова «хто володіє інформацією – володіє світом» у сучасному суспільстві знаходять найбільший свій вияв та стають досить доречними і актуальними.

Інформація, що стає визначальною у функціонуванні суспільства інформаційного не може сама по собі примножити багатство культурних, духовних та матеріальних благ, оскільки значну частину очікуваних результатів вона приносить тільки тоді, коли є вплетеною в знання та досвід людей, їх форми спілкування або в усю систему суспільних зв'язків та відносин. Варто відмітити, що інформація приносить користь внаслідок її вияву через техніку та інформаційні технології, оскільки саме вони формують новий тип людини – людини інформаційної, яка є породженням глобалізаційних процесів та інформатизації соціуму. Інформація є найбільш цінною, коли можна простежити її взаємозв'язок з вдосконаленням кожної окремої особистості: її внутрішнього та духовного потенціалу, культури, освіченості, матеріально-енергетичних ресурсів, необхідних для існування людини, тобто соціальна інформація. В даний час більшість робіт, що розглядають сучасний етап розвитку суспільства, присвячені інформаційно-технологічним нововведенням і їх соціально-економічним наслідкам, причому домінують технічні, технологічні та економічні аспекти. Але інформатизація, безумовно, со-

ціокультурний процес, який значно впливає на освіту, культуру, соціальну сферу і т.д. Проблема інформатизації культури носить фундаментальний характер, про що неодноразово говорив А.І. Ракитов, який стверджував, що тут зав'язуються в один вузол культурні процеси створення інформаційно-індустріального суспільства і принципово нової технологічної бази його духовної і соціальної модернізації [4].

Інформатизація суспільства може розглядатися як феномен культури, що пов'язаний з дослідженням феномена інформації, що є суспільним відображенням природної та соціальної дійсності. Інформатизація значно змінила середовище проживання людини. Н.П. Вацекін стверджує, що саме з позицій концепції соціальної інформації слід підходити до аналізу ролі і функцій середовища як глобального носія цієї інформації, що забезпечує його накопичення і використання в суспільстві [5].

Сама по собі інформатизація не вирішує соціальних проблем, але відбуваються зміни в соціальній сфері, які неминуче пов'язані з даним процесом.

Таким чином, більшість авторів використовують інформологічний та інформаційно-культурологічний підхід до дослідження інформатизації, причому в якості базового параметра виділяють доступність всієї сукупності інформаційних ресурсів. На наш погляд, останні 10-15 років показали, наскільки утопічна дана ідея, бо в цьому випадку інформаційно-організаційна основа суспільства піддається ентропійним явищам, які призводять до різних інформаційних загроз і ризиків. Більшість авторів аналізують зміни, що відбуваються в культурі в єдиному ряду з економікою, політикою, соціальною сферою, зокрема освітою і т.п.

Найбільша цінність інформації в тому, що вона сприяє зростанню матеріально-енергетичного та духовного потенціалу суспільства і людини, сприяє їх всебічному розвитку та вдосконаленню. Тому роль та місце соціальної інформації залежить, в першу чергу, від особливостей розвитку суспільства та характеру діяльності й взаємодії його членів. Таким чином, соціальна інформація виступає відображенням і продуктом суспільного існування в тій мірі, в якій таким відображенням і продуктом є суспільна свідомість, оскільки остання виступає в регулятивному аспекті.

Відповідно для визначення соціальної ролі Інтернету важлива не тільки кодифікація комп'ютера як головного «символа» інформаційного суспільства, а й усвідомлення його функції як інструменту управління масовою свідомістю, тобто його впливу на суспільні відносини влади і управління. Так, згідно з А. Туреном, ця дія інформаційних технологій приймає дві основні форми: нововведення «і власне управління, тобто здатності» використовувати складні системи інформації і комунікацій» [6].

Таким чином, у теорії інформаційного суспільства Інтернет може розглядатися не тільки як інформаційна, але й як управлінська технологія, що визначає функціонування і розвиток політичної, економічної та культурної підсистем суспільства. Розуміння Інтернету як ресурсу впливу на елементи соціальної структури передбачає постановку питання про форму та зміст цього впливу, відповідь на який, по суті, і буде визначенням соціальної ролі Інтернету.

У цьому контексті всі роботи теоретиків інформаційного суспільства можна умовно розділити на два напрямки – щодо можливих напрямків їх застосування в конструюванні різних сценаріїв соціального розвитку. Концепція Е. Тоффлера може бути корисна при аналізі змін в освітній підсистемі, таких як виникнення нових стратегій зайнятості, трансформація типових організаційних структур освіти, формування нових каналів взаємодії між викладачами і студентами. Решта теоретиків акцентують увагу на можливих політичних наслідках розвитку нових інформаційних технологій, що необхідно при розробці комплексних прогнозів соціальних змін з урахуванням зростаючого значення фактора глобалізації. У підсумку, обидва напрямки виявляються операціоналізованими для розвитку сучасної соціологічної теорії, і при певному аналітичному доопрацюванні можуть доповнити один одного. Однак видається важливим підкреслити, що вже в самій багатоманітності такого роду інтерпретацій міститься вказівка на одне з основних протиріч розвитку інформаційних, і, зокрема, інтернет-технологій в сучасному світі. Якщо необхідність автоматизації цілого ряду організаційних та управлінських процесів визнана дослідниками і практиками очевидною, то питання про проектування нових форм діяльності, для яких автоматизація буде ключовим фактором розвитку, залишається відкритим. Відповідно, різне розуміння природи «постіндустріальних», і постмодерних соціальних взаємин призводить до відмінностей в стратегіях розвитку. Таким чином, аналітично можна виділити три найбільш важливі методологічні характеристики теорії інформаційного суспільства, забезпечуючи можливість її застосування до вивчення сучасних тенденцій розвитку інтернет-технологій – це ідея незворотності соціальних змін, пов'язаних з використанням інтернет-ресурсів, різноманіття уявлень щодо конкретних варіантів інкорпорування електронних форм комунікацій у структуру соціальної взаємодії, а також подання про потенційну проектованість, керованість розвитку Інтернету. Адже на сучасному етапі стало очевидним, що головною відмінністю інформаційного суспільства від індустріального є виникнення принципово нових форм комунікації, причому не інформація, а комунікація є ядром інформаційного суспільства. В цьому сенсі підставою соціальної стра-

тифікації в інформаційному суспільстві стає доступність комунікативних полів. Таким чином, основою сучасного інформаційного суспільства є глобальна інформаційна інфраструктура. Інтернет, як найважливіша складова комунікації сучасних людей. Стрімке поширення інтернет-комунікацій не тільки активно впливає на соціальну структуру сучасного суспільства, а й служить найважливішим чинником його віртуалізації.

Вплив інформаційних технологій на суспільні процеси пов'язаний також зі стрімким падінням вартості комп'ютерних та інтернет-технологій. Одним же з основних принципів створення технічної бази формування інформаційного суспільства є відкритий доступ до глобальної інформаційної інфраструктури. Так, згідно з відомим законом Меткалфа, потужність комп'ютерної мережі збільшується в пропорції, рівній квадрату кількості її користувачів. Іншими словами, що більше людей приєднується до інтернету, то більшою мірою зростає кількість людей, які хотіли б користуватися цією системою: так, якщо чисельність осіб, що користуються системою, подвоюється, то кількість можливих варіантів з'єднання людей і об'єднання їхніх талантів та ідей збільшується в чотири рази. Типовим є визначення інтернету, як всесвітньої «мережі мереж», певної «сукупності технічних засобів, стандартів і домовленостей, яка дає змогу підтримувати зв'язок між різними комп'ютерними мережами у світі» [4, с. 16]. Таким чином, соціологічна специфіка дослідження феномена Інтернету полягає у визначенні найбільш важливих протиріч, що виникають у системі суспільних взаємин при принципово незворотному освоєнні і розвитку інтернет-технологій. Однак існуюча динаміка росту аудиторії «всесвітнього павутиння» передбачає також наявність двохрівневої структури такого знання: на найбільш абстрактному рівні можливо виявлення рамоквих напрямків впливу інтернет-практик на трансформацію соціальних інститутів і організацій, а також розробка методології виявлення конкретних протиріч, проблем і способів їх вирішення в процесах освоєння інформаційних технологій агентами окремих інституціоналізованих сфер діяльності – освіти, економіки, політики і т.д. Спроба ж створення загального, універсального опису соціальної ролі Мережі на сьогоднішній день уявляється вже не віддаленою перспективою соціологічного знання, яка стане все більше можливою в силу стабілізації зростання інтернет-аудиторії, а також ряду інших параметрів, що відображають різні якісні аспекти її стану. Для аналізу вітчизняних практик розвитку інтернет-технологій необхідна більш конкретна схема соціальних змін, яку можна було б використовувати безвідносно актуальних показників охоплення тими чи іншими інформаційними технологіями організацій і

соціальних груп. Розглянута вище теза М. Кастельса про те, що в основі будь-якої реорганізації товариства лежить зміна трьох видів відносин – влади, виробництва і досвіду, може бути відповідним чином доопрацьована для розгляду соціальних наслідків розвитку інтернет-технологій у сфері освіти [8, с. 16].

По-перше, Інтернет потенційно може впливати на зміст важливих соціальних практик. Суспільство допомагає Мережі отримати нові форми споживання інформації, індивідуальної та колективної комунікації, а також проведення освітніх практик. Так, за даними Т. Стюарта, до кінця ХХ ст. частка американців, чия праця була пов'язана з матеріальними предметами і наданням непрофесійних послуг, скоротилася більш ніж у два рази, з 83% в 1900 р. до 41% в 2000 р. Частка ж тих, «хто працює з інформацією», збільшилася з 17% в 1900 р. до 59% в 2000 р. [7]. Однак вплив Інтернету аж ніяк не обмежується трудовими відносинами. Як пише М. Кастельс, «найважливіша риса мультимедіа полягає в тому, що вони охоплюють у своїй сфері більшість видів культурного прояву у всьому їх різноманітті». Відповідно, інші соціальні практики – споживчі, освітні і навіть репродуктивні – також потрапляють під цей вплив [9].

По-друге, іншою важливою стороною зростання ролі Інтернету в сучасному суспільстві є розвиток Мережі як технології управління. Це твердження може здатися досить суперечливим, якщо не брати до уваги зміну ставлення до знання та інформації як такої, знайденої в середовищі професійних управлінців. Інтернет як управлінська технологія, в першу чергу, є середовищем для формулювання нових цілей діяльності організації. Управління за допомогою Інтернету дозволяє організації пропонувати нові види товарів і послуг, засвоювати нові ринки, а також змінювати власну структуру, виходячи з нових орієнтирів розвитку, що стають актуальними з інтеграцією в глобальний інформаційний простір. Більше того, в умовах інформаційного суспільства сам факт управління інформацією є додатковим чинником соціальної стратифікації, що однак уявляється темою окремого дослідження.

Висновки. Завдяки поширенню та розвитку інформаційних і телекомунікаційних технологій людина отримує можливість активно брати участь у політичному, державному, економічному, освітньому, соціальному житті суспільства. Тому в інформаційному суспільстві інтенсивніше, ніж в індустріальному відбувається розпад на два класи: клас інтелектуалів, носіїв знань, і клас тих, хто не входить у нову інформаційну економіку. Жорсткість цього поділу зумовлена тим, що в принципі інформаційний клас має можливість створити готову продукцію фактично без застосування праці людей.

Виходячи з особливостей означених ключових

чових технологічних та соціокультурних змін, що характеризують сучасне суспільство як інформаційне, можна зробити висновок, що центральним феноменом нової епохи слід вважати інтернет, що ми неодноразово вже підкреслювали. Повсюдне поширення інтернету приводить до зміни соціального буття людини – часові та просторові бар'єри комунікації зникають, неймовірно збільшуються можливості збору і зберігання, оцінки та доступу до інформації, відбувається дигіталізація. Дигіталізація (від англ. Digitalisation – оцифрування, оцифрування) – переведення інформації в цифрову форму. Більш технологічне визначення: цифрова трансмісія даних, закодованих у дискретні сигнали імпульси, аудіо та візуальних об'єктів, комунікація стає інтерактивною.

Саме тому ціла низка вчених дають визначення інтернету, фіксуючи в першу чергу його соціальні характеристики. На нашу думку, шлях до вивчення характеру цих змін слід вбачати в дослідженнях соціальних характеристик інтернету, його місця і ролі в сучасному інформаційному суспільстві.

Інформаційні технології завжди змінювали якість культури, а в сучасних умовах є основою якісних змін культурно-інформаційного простору. Вони відкривають простір для розвитку нових територій знань, прискорюють процес зміни одних концепцій іншими, детермінують зміну культурних парадигм, на їх основі ми сьогодні будемо персональний культурно-інформаційний простір, створюємо його власний конструкт.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ващекин Н.П. Информатизация общества и устойчивое развитие [Текст] / Н.П. Ващекин. – М.: Просвещение, 2000. – 267 с.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Текст] / М. Кастельс. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
3. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе [Текст] / М. Кастельс. – Екатеринбург: У-Фактория (при участии Гуманитарного ун-та), 2004. – 328 с.
4. Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_163
5. Ракитов А.И. Наш путь к информационному обществу [Текст] / А.И. Ракитов. – М.: ИНИОН РАН, 1989. – 242 с.
6. Тілі Ч. Державне ресурсовилучення і демократія [Текст] / Ч.Тілі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2007. – № 4. – С. 38-42.
7. Тоффлер Э. Третья волна [Текст] / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Фирма Издательство АСТ», 1999. – 387 с.
8. Турен А. Возвращение человека действующего. Очерк социологии [Текст] / А. Турен. – М.: Научный мир, 1998. – 204 с.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2015

REFERENCES:

1. *Vashchekyn N.P.* Ynformatyzatsyya obshchestva y ustoychyvoe razvytye (Informatization of society and sustainable development). M.: *Prosveshchenye*, 2000. 267 p.
2. *Kastel's M.* Ynformatsyonnaya epokha: ekonomyka, obshchestvo y kul'tura (The Information Age: Economy, Society and Culture). M.: *HU VShE*, 2000. 608 p.
3. *Kastel's M.* Halaktyka Ynternet: Razmyishlenyya ob Ynternete, byznese y obshchestve (Galaxy Internet: Reflections on the Internet, business and society). Ekaterynburh: *U-Faktoryya (pry uchastyu Humanytarnoho un-ta)*, 2004. 328 p.
4. *Okinavs'ka Khartiya hlobal'noho informatsionnoho suspil'stva* (Okinawan Charter on Global Information Society). Mode of access: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/998_163
5. *Rakitov A.I.* Nash put k informatsionnomu obschestvu (Our path to the information societ). M.: *INION RAN*, 1989. 242 p.
6. *Tili Ch.* Derzhavne resursovylyuchennyya i demokratiya (State resursovylyuchennyya and democracy). *Sotsiologiya: teoriya, metody, marketynh*, 2007. № 4. P. 38-42.
7. *Toffler E.* Tretya volna (Third Wave). M.: *OOO «Firma Izdatelstvo AST»*, 1999. 387 p.
8. *Turen A.* Vozvrashchenie cheloveka deystvuyuschego. Ocherk sotsiologii (Return a man of action. Essay sociology). M.: *Nauchnyiy mir*, 1998. 204 p.

Половая Наталья Александрівна – викладач
Національний авіаційний університет
Адреса: 03680, м. Київ, просп. Космонавта Комарова, 1
E-mail: sosonovitch.natalia@ukr.net

Polovaya Natalia Alexandrivna – lecturer
National aviation university
Address: 1, Komarova Av., Kyiv, 03680
E-mail: sosonovitch.natalia@ukr.net